

CENTRUM FÖR GENUSVETENSKAP
LUNDS UNIVERSITET
VÅRTERMINEN 2011
GNVK01

HAN, HON ELLER HANDIKAPPAD?

En studie kring sexualitet och normalitet hos individer med
intellektuell funktionsnedsättning

Författare: Rebecka Fandino Hansson

Handledare: Sara Goodman

Förord

Jag vill för det första rikta ett stort tack till den personal och de boende som öppenjärtligt tog emot mig, och lät mig betrakta och ställa frågor. Tack för att ni tog er tid och vågade vara modiga att tala om ett ämne som är så privat. Utan er hade detta arbete inte varit möjligt.

Att vara den som ska placera in dessa individuella berättelser utifrån kritiska teorier och samhällsstrukturer är för mig alltid svårt. Men min önskan har varit att öppna upp för en kritisk diskussion kring sexualitet och funktionshinder. Jag vill därför påpeka att detta inte handlar om att kritisera enskilda informanter eller åsikter. De informanter jag kommit i kontakt med förtjänar respekt för att de vågar dela med sig och för det arbete de gör.

Tack även till familj och vänner som stod ut med mina tårar, vredesutbrott och mina danser. Och som trodde på mig när jag inte gjorde det.

Även Lotta Lövgren Mårtensson förtjänar ett enormt tack för det mod du gav mig till att se på saken ur fler än ett perspektiv. Din kunskap, ödmjukhet och tillit har varit ovärderlig.

Och sist men inte minst, ett stort tack till min Handledare Sara Goodman för lugnet du gav mig. Du lärde mig att inte vara rädd. Tack för all din uppmuntran som gav mig styrka att gräva ner mig bland orden igen.

Abstract

This study investigates the opportunities for individuals with intellectual disability to have a sexual active life. With the help of an observation, a group interview and seven qualitative interviews with staff and individuals with intellectual disabilities, I have sought the answer to this question. Through a theoretical framework consisting of Queer-, Crip- and Goffman's dramaturgical theory, I analyzed my informers' reports. The analysis shows that there are many different factors that restrict these individuals' ability to have a sexually active life, such as the design on the housing, and ambient standards.

Keywords: Disability, normalcy, sexuality, heteronormativity, queer theory

Sammanfattning

Denna studie undersöker möjligheterna för individer med intellektuell funktionsnedsättning att ha ett sexuellt aktivt liv. Med hjälp av en observation, en gruppintervju och sju stycken kvalitativa intervjuer med personal och individer med intellektuell funktionsnedsättning, har jag sökt svaret på denna fråga. Genom ett teoretiskt ramverk bestående av Queer-, Crip- och Goffmans dramaturgiska teori har jag analyserat mina informanternas berättelser. Analysen visar att det finns många olika aspekter som begränsar dessa individers förmåga till att ha ett sexuellt aktivt liv, såsom boendeform och omgivningens normer.

Nyckelord: Funktionsnedsättning, normalitet, sexualitet, heteronormativitet, queerteori

Innehåll

Förord.....	1
1. Inledning.....	4
1.2 Syfte.....	5
1.3 Frågeställning	5
1.4 Disposition av uppsatsen.....	5
1.5 Min positionering som forskare	5
1.6 I djungeln av begrepp.....	6
2. En tillbakablick.....	7
3. Genomgång av forskningsfältet	9
3.1 Tidigare forskning gällande människor med intellektuell funktionsnedsättning och sexualitet ..	9
3.2 Omgivningens attityder och värderingar	11
3.3 Bostadsform	11
3.4 Den beskyddande omgivningen	12
4. Det teoretiska ramverket	12
4.1 Queerteori	13
4.2 Cipteori – ett försök att handikappsanpassa Queer	17
4.3 Livet på en teater.....	18
5. Metod och Material.....	19
5.1 Kvalitativa intervjuer	20
5.2 Tillvägagångssätt och etiska principer.....	21
5.3 Presentation av informanter	22
6. Analys	23
6.1 Sexsnack & Riktlinjer	23
6.2 "Ska vi gå hem till mig eller hem till dig?"	27
6.3 "Ett hav av normer"	29
6.4 "Rock ´n Roll"	34
6.5 Att vara fler än en.....	35
7. Avslutande diskussion	36
8. Referenser	38
10. Bilagor.....	41

1. Inledning

”The time has come to think about sex”¹

Så skrev Rubin Gayle i sin artikel ”Thinking sex” från 1984. Med detta ville hon belysa hur sex är ett ämne som är lika viktigt som andra sociala orättvisor såsom krig, fattigdom och rasism. Hon belyser med hjälp av sin artikel hur sexualitet har sin egen interna politik, orättvisor och förtryck, vilket i likhet med allt annat är en produktion av mänsklig verksamhet. Sex genomsyras av intressekonflikter och politiska manövrer, både avsiktliga och oavsiktliga. I denna mening menar Rubin att sex alltid är politisk.

Sexuella orättvisor har alltid varit något som intresserat mig och som jag brunnit för att bekämpa. Detta var en av de anledningar som fick mig att läsa just genusvetenskap, då sexualitet är ett viktigt område inom denna disciplin; att titta på hur sexualitet hänger samman med klass, kön och etnicitet är vanliga aspekter inom den feministiska traditionen. Men hur detta är kopplat till funktionsdugliga kroppar och psyken är något som allt för sällan problematiseras.

Jens Rydström docent i genusvetenskap, gjorde mig uppmärksam på hur människor med funktionshinder ofta avsexualiseras. Ett exempel han belyser är bland annat skyltningen av offentliga toaletter; det finns dam-, herr- och handikapptoaletter, som om individer med fysiska - eller intellektuella funktionsnedsättningar inte har något kön. Han menar att då kön och sexualitet är så sammanfogat leder denna uppfattning till en gravare form av avsexualisering än för andra individer i samhället.² Av denna anledning vill jag nu granska vilka aspekter som påverkar möjligheterna till ett sexuellt aktivt liv för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

”Figur 1, skyltning av offentliga toaletter”³

¹ Rubin Gayle 1993, s. 3-4

² Rydström, 2009, s. 23

³ www.stgeorge.se

1.2 Syfte

Mitt syfte med denna studie är att undersöka hur man i nuläget arbetar kring sexualitet på olika LSS-boenden⁴, men även att belysa hur de som bor där upplever möjligheterna kring ett sexuellt aktivt liv.

1.3 Frågeställning

- Vilka aspekter påverkar möjligheterna till ett sexuellt aktivt liv för individer med intellektuell funktionsnedsättning?
- Vilka riktlinjer arbetar personalen utifrån?
- Vilka attityder och värderingar kring intellektuell funktionsnedsättning och sexualitet finns det bland personal vid LSS-bostäder?

1.4 Disposition av uppsatsen

Min studie är uppbyggd utifrån en önskan om klarhet och enkelhet. Jag kommer därför att i fortsatt kapitel beskriva min egen positionering som forskare, och begreppsdefinitioner. För att sedan gå igenom den historiska kontexten inom ämnet. Jag kommer i tredje kapitlet visa på den tidigare forskning som gjorts. Det fjärde kapitlet är vikt åt det teoretiska ramverk som min studie vilar på. Det femte kapitlet kommer att belysa mitt material och den metod jag utgått ifrån. I kapitlet efter kommer jag att närmare presentera mitt empiriska material, och djupdyka ner i analysen som utgår ifrån vissa teman som jag funnit. Det sista kapitlet är avsatt till mina egna slutsatser där jag även kommer diskutera hur jag och andra kan gå vidare med de resultat jag kommit fram till.

1.5 Min positionering som forskare

Det finns en lång tradition inom det feministiska forskningsfältet att som forskare kontextualisera sig i sin egen text. Detta innebär enligt Nina Lykke att man som forskare har en strävan efter att förstå all vetenskapsproduktion som lokaliserad. Med detta åsyftar hon hur vår kunskap måste ses utifrån den lokala kontext forskaren befinner sig i.⁵ Av denna anledning är det därför av vikt att som forskare visa på vilka sätt den produktion man kommer fram till är skapad och formad av forskarens egen bakgrund. Mitt material har skapats utifrån de grundläggande antaganden som jag utgår ifrån, och som till stor del har kommit att präglas av mina genusvetenskapliga studier.

⁴ Boende med särskild service

⁵ Lykke 2009, s. 19

Såsom att sexualitet och genus utifrån vår kulturella kontext är socialt konstruerade, genom vårt språk och våra handlingar. Att vara en kritisk etnograf innebär enligt Soyini Madison att bryta igenom förgivet tagna antaganden och störa status quo för att kunna lyfta upp de röster som annars många gånger är återhållsamma. Dock menar hon att det är av vikt att tänka på hur vi representerar ”de andra” i form av våra informanter.⁶ Detta har varit en svår balansgång för min del då jag inte lever utifrån samma förutsättningar som många av mina informanter. I förhållande till dessa anses jag utifrån samhällets ögon vara ”funktionsduglig”. Då detta är något som ofta tas för givet i vår sociala och kulturella miljö försätter det mig i en maktposition som är viktigt att ha i åtanke.

Madison belyser även att man bör tänka på och utgå ifrån sina egna erfarenheter, och i dialogen med informanterna vara öppen och ärlig.⁷ Då jag inte kommit i kontakt med handikappsomsorgen förr var detta fält något helt nytt för mig. När jag talade med mina informanter delgav jag detta och genom att visa öppenhet och nyfikenhet inför ämnet kände jag hur detta på många plan öppnade upp för bredare diskussioner kring inte bara sexualitet, utan verksamheten som helhet. Detta bemötande i form av glädje, respekt och öppenhet gjorde att jag tror det varit till min fördel att komma in med nya ögon och få lyssna på mina informanter helt utan tidigare erfarenhet. Jag hoppas genom att hålla mig närvarande och synlig i texten visa på hur detta är sett genom mina ögon, utifrån min bakgrund, och med de teorier jag valt att applicera.

1.6 I djungeln av begrepp

Det finns olika åsikter kring vilka begrepp som definierar en persons psykiska förmåga (jmf Lövgren Mårtensson 2005; Grönvik & Söder 2008). Det är av stor vikt att se på hur det skriftliga och talande språket hjälper till att konstruera vår förståelse av den värld vi lever i. Detta är en form av makt som vi genom språket återskapar, kategoriserar och reproducerar genom att ge symboler liv genom vårt tal.⁸ Att försöka definiera en individs psykiska förmåga är för mig väldigt svårt. Det begrepp jag valt att använda mig av är ”individ/er med intellektuell funktionsnedsättning”. I största möjliga mån har jag även valt att använda mig av begreppet ”boende” då många av mina informanter är bosatta vid LSS-bostäder. Jag vill härigenom visa på att det är individuella personer jag talar om och inte en homogen grupp.

⁶ Madison 2005, s. 5-8

⁷ Ibid, s. 120

⁸ Smith 2005, s. 76-77

Grönvik & Söder betonar dock hur begreppet ”funktionsnedsättning” döljer en mångfald av innebörder, vilket kan innefatta allt från fysisk, social ekonomisk eller kommunikativa svårigheter.⁹ Likaså är intelligens ett normativt och flytande begrepp som ofta mäts i form av intelligenskvoter, där ett IQ på under 70 räknas som avvikande.¹⁰ Detta är som allt annat en socialt bestämd kategorisering som ofta leder till ett homogent synsätt kring en viss grupp. Att inneha den makten att definiera något är därför aldrig enkelt. Dock hoppas jag att genom att betona individen i första hand och lägga mindre fokus vid funktionsförmågan undvika de begränsningar som dessa kategoriseringar innebär.

2. En tillbakablick

Många författare belyser vikten av hur den historiska kontexten har påverkat synen kring människor med intellektuell funktionsnedsättning (jmf Löfgren Mårtensson 2005; Rydström & Tjeder 2009; Nirje 2003).

Under slutet av 1800-talet började den statliga institutionsvårdens framväxt. Denna kom ursprungligen från privata initiativ, vars mål var att ge möjligheter till utbildning och självförsörjning till individer med någon form av funktionshinder. Man hade ett perspektiv i form av att ”bota” dessa ”avvikande” individer och man började därför vid denna tid att kategorisera och särskilja mellan de olika former av funktionshinder, varvid människor med intellektuell funktionsnedsättning fick egna anstalter. Genom att ”rehabilitera” dessa individer trodde man sig kunna minska ”handikappsproblemet” så att de nu kunde bidra till samhällsnyttan och inte vara till ”last”.¹¹ 1869 bildades den första särskolan för såkallade ”sinnesslöa” barn, där man lyckades driva igenom att begreppet ”sinnesslö” skulle användas istället för ”idiot” som tidigare brukats.¹² Under 1900-talet började man bygga de stora institutionerna utifrån den tilltro till medicinering och diagnostisering som nu rådde. Dessa institutioner var ofta omringade av murar och stängsel som avskiljde dem från övriga samhället, för att man på så sätt skulle kunna kontrollera och vårda dessa ”avvikande personer”.

⁹ Grönvik & Söder 2008, s. 21-22

¹⁰ Tideman 2000b, s.43

¹¹ Löfgren Mårtensson 2003, s. 9

¹² Rydström & Tjeder 2009, s.120

Denna form av kontroll gick ut på att bland annat kontrollera fortplantningen då man ansåg att sociala problem gick i arv och man oroade sig för den degradering av folkstammen som kunde ske.¹³

Under 1930-1975 började man därför sterilisera dessa individer. I teorin var detta något frivilligt, men ofta användes maktmedel i form av tvång, eller villkor för att kunna bli utskrivna från institutionen. Begreppet ”sinnesslö” var under 1930-1940 talet mer utbrett än idag och begreppet var nära knutet till deras sexualitet. Många skickades till institutionerna på grund av att omgivningen ansåg att deras beteende var ”sexuellt opålitligt”.¹⁴

Som en reaktion mot det avståndstagande som tidigare omgärdat dessa människor växte det under 1960-talet fram en tanke kring att de nu skulle ”normaliseras” och integreras i samhället, man påbörjade den så kallade avinstitutionaliseringen. Bengt Nirje skapade i slutet av 60-talet ”Normaliseringsprincipen” där tanken var att människor med intellektuell funktionsnedsättning skulle ha rätt till att uppleva samma livsmönster och vardagsvillkor som det övriga samhället.¹⁵ Det var även nu man började tala om funktionshinder som begrepp för att visa på hur nära förknippat sambandet mellan miljö och samhällets attityder är för funktionshindrades begränsningar. Man ansåg nu att människor med fysiska och psykiska funktionshinder skulle växa upp med omgivande familj istället för på institution.¹⁶

Det ansvar som institutionerna tidigare hade tillhandahållit splittrades nu upp i olika ansvarsområden.¹⁷ 1986 när Omsorgslagen (OL) trädde i kraft beslutade riksdagen att avveckla alla institutioner helt. I samband med detta blev det allt vanligare med gruppboheter där alla individer hade så kallade ”fullvärdiga” lägenheter med sovrum, kök och andra faciliteter. Vanligtvis även med gemensamma utrymmen i anslutning till lägenheterna.¹⁸ Då det fanns skillnader i hur frågor kring funktionsnedsättning skulle hanteras valde riksdagen att göra en ny lag. Den nya lagen trädde i kraft 1 januari 1994 och fick namnet Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.¹⁹

¹³ Löfgren Mårtensson 2003, s. 9

¹⁴ Rydström & Tjeder 2009, s. 121

¹⁵ Söder i Nirje, 2003, s. 21-22

¹⁶ Rydström & Tjeder 2009, s. 125

¹⁷ Löfgren Mårtensson 2003, s. 10-11

¹⁸ Tideman 2000a, s. 54

¹⁹ Sjöberg 2010, s. 13

Syftet med denna lag var att man ville betona individens rättigheter till att få stöd utifrån den egna livsstilen och dess behov.²⁰ År 1993 kom även FN: S standardregler ut som gör gällande:

”Människor med funktionsnedsättning får inte förnekas möjligheten till sexuella erfarenheter och sexuella relationer eller till att bli förälder. Eftersom människor med funktionsnedsättning kan möta svårigheter om de vill gifta sig och bilda familj, bör staterna se till att det finns nödvändig rådgivning. Människor med funktionsnedsättning måste få samma hjälp som andra att familjeplanera och de måste få kunskap om hur kroppen fungerar sexuellt”²¹

Enligt Tideman finns det dock än idag en diskrepans mellan de ambitiösa målsättningar som staten sätter upp genom lagstiftning och kommunernas möjligheter till att föreverkliga dessa lagstiftningar utan att ha tillgång till tillräckliga resurser.²²

3. Genomgång av forskningsfältet

Forskningsfältet kring sexualitet och funktionshinder utifrån ett ”inifrån”-perspektiv är relativt liten inom den svenska kontexten. Dock finns det några framstående forskare inom ämnet, såsom bland annat genusvetaren Karin Barron (1997) som forskat om kvinnor och funktionshinder, sexologen Margaretha Nordeman (2005) som skrivit om sexualitet och funktionshinder, socialsexologen Lotta Löfgren Mårtensson (2003) som forskat kring sexualitet och unga personer med intellektuell funktionsnedsättning, och Gisela Helmius som forskat kring kvinnor och funktionshinder ur ett generationsperspektiv. Även Lisa Ericson har skrivit en D-uppsats kring sexualitet, genus och fysisk funktionsnedsättning (2010). Då många av dessa författare enbart valt att inrikta sig på kvinnors upplevelser, har därför valt att ta med annan tidigare forskning som inte är skriven inom en genusvetenskaplig kontext för att få en bredare förståelse. Den författare som präglat mig mest och som varit av stor betydelse är Lotta Löfgren Mårtensson som jag tidigare fått möjligheten att följa i ett av hennes pilotprojekt rörande sexualkunskap och funktionsnedsättning.

3.1 Tidigare forskning gällande människor med intellektuell funktionsnedsättning och sexualitet

Majoriteten av forskarna inom området beskriver svårigheterna med att behandla ämnet sexualitet, då det är ett stort, flytande och mångfacetterat begrepp.

²⁰ Peterson 2000, s. 212

²¹ Axengrip 2002, s. 34

²² Tideman 2000b, s. 29

Enligt Lövgren Mårtensson kan detta bero på att privatliv, sexualitet och integritet är så starkt sammanbundna.²³ I Nordemans bok ”*När känslan tar över*” beskriver författaren att det finns få ämnen som är så laddat med värderingar av olika slag som sexualitet.

Trots att media offentliggör sexualiteten i hög grad är det fortfarande något som är tabubelagt och fyllt med fördomar. När det berör funktionshindrades sexualitet blir det enligt henne ännu svårare.²⁴ Thore Langfeldt beskriver att detta till stor del beror på den moraliska och gammalmodiga syn man haft på dessa individer. Langfeldt påpekar hur man såg funktionshindrades sexualitet som motpoler, antingen påvisade de sin sexualitet i form av hyperonani, fetischism, hypersexualitet och svårigheter att kunna kontrollera den, eller så visade de inte någon form av sexualitet, vilket man då ansåg betyda att personerna inte hade någon sexlust.²⁵ Detta tankesätt finns enligt Nordeman kvar hos många och har lett till en rädsla för ”att inte väcka den björn som sover”. Men denna rädsla att pratet om sexualitet kan väcka någon form av hypersexualitet är dock enligt henne lönlös, då hon menar att behovet finns där oavsett om man talar om det eller inte.²⁶ Denna tystnad menar Foucault (1976) endast leder till att sexualitet som sådan blir ”förbjuden”. I sin bok ”*Sexualitetens historia, viljan att veta*” pekar han på tystandens makt. Han anser att man bör definiera de olika sätten att inte tala, hur de som får tala och inte får det, fördelar sig. Vilken form av tal som är tillåtet och vilken form som inte är det. Han menar på att det finns ett hav av tystnader vilket är en del av de strategier som underbygger allt tal.²⁷

Även Lövgren Mårtensson beskriver hur sexualiteten genom tiderna har omgärdats av etiska och sociala regler. Hon menar att det är först nu, de senaste tio åren som samhället tillåter människor med intellektuell funktionsnedsättning att utöva sexuellt umgänge.²⁸ Dock betonar Grönvik att detta tillåtande inte är tillräckligt. Han menar att synen på funktionshindrade som asexuella fortfarande är rådande, vilket inte bara begränsar dem i att uttrycka sin sexualitet, utan även leder till att försvåra för andra sexuella preferenser än heterosexualitet, då de knappt är berättigade till någon sexualitet överhuvudtaget.²⁹

²³ Lövgren Mårtensson 2003, s. 1

²⁴ Nordeman 2005, s. 20

²⁵ Langfeldt 1993, s. 9

²⁶ Nordeman 2005, s. 26

²⁷ Foucault 1980, s. 38-46

²⁸ Lövgren Mårtensson 1997 s. 33

²⁹ Grönvik 2008 s. 53

3.2 Omgivningens attityder och värderingar

Söder belyser hur sexuella frågor dock har en tendens att väcka ängslan och fördomar till de som berörs, eller hos människor som anser att de måste lägga sig i hur andra lever. Kopplingen sexualitet och funktionshinder menar han många gånger väcker samma fördomar till liv.³⁰

Löfgren Mårtensson menar att våra attityder och värderingar gällande funktionshindrade människors sexualitet är präglad av historien, vår samhällssyn och vår personliga definition av sexualiteten. Hon menar att om man arbetar professionellt med människor inom vården, omsorg eller skola bör man ha en bredare människosyn. Detta innebär i princip att det som känns rätt för mig, kanske inte alltid stämmer för dig. Hon menar vidare att vår egen uppfattning, erfarenhet, moral och personliga utgångsläge inte får vara avgörande för hur vi bemöter en annan människa i en annan situation och ett annat utgångsläge.³¹ En av dessa svårigheter kan vara tankar kring moderskap för funktionshindrade kvinnor.

Karin Barron belyser hur moderskapet inom feministisk forskning ofta setts som antingen fördömande eller romantiserande. Hon menar att moderskapets historia ofta innefattar en syn på en ”omhändertagande” och ”omsorgsfull” roll, vilket setts som en symbol för hur en ”riktig kvinna är”. Detta är dock inte fallet för funktionshindrade kvinnor. Barron anser att synen på kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning som mödrar, utgått ifrån att detta är ”olämpligt” och ”onaturligt”, vilket enligt henne är en föreställning som lever kvar än idag.³²

3.3 Bostadsform

Magnus Tideman belyser i sin bok ”*Perspektiv på funktionshinder & handikapp*” hur gruppboende blivit den boendeform som är den mest dominerande bostadsformen för människor med intellektuell funktionsnedsättning idag. Det ideal som eftersträvas är att dessa ska ligga i vanliga bostadsområden för att smälta in i själva bostadsstrukturen. Dock uppfylls detta ideal inte i praktiken menar Tideman då dessa byggnader, ofta rymmer fem till sex lägenheter på ett plan och därmed ofta skiljer sig till utseendet i förhållande till andra bostäder, liknar de mer daghem än bostadshus.³³

³⁰ Söder i Nirje 2003, s. 115

³¹ Lövgren Mårtensson 1997, s. 19,39

³² Barron 2004, s. 30-31

³³ Tideman 2000a, s. 55

En annan problematik med denna bostadsform menar Nordeman är balansgången från personalens sida att kunna ge trygghet i form av närvaro utan att för den sakens skull hindra dessa individers frigörelse genom att vara överbeskyddande. Nordeman menar på att det därför är av stor vikt för dessa individer att omgivningen uppmuntrar till ett större oberoende utan att för den delen överge.³⁴

3.4 Den beskyddande omgivningen

Lindqvist och Sauer beskriver hur personalens makt aldrig går att bortse ifrån då det är en oundviklig aspekt av deras omsorgsarbete. Författarna belyser hur personalens uppgift just är att upprätta det ”normala”.

Genom detta innehar de en makt i form av att å ena sidan sträva efter att ge de boende självbestämmanderätt, samtidigt som detta paradoxalt nog villkoras av personalens uppfattningar om vad som är ”normalt” och ”rätt”. På så sätt blir det en form av normaliseringsarbete som på olika plan disciplinerar in de boende i ”det normala”. Dock påpekar författarna att detta inte handlar om några medvetna maktutövningar eller någon illvilja, det handlar snarare om den ambivalens som arbetet i sig kännetecknar. Det är en balansgång mellan att sträva efter det normala samtidigt som man ska acceptera det avvikande, vilket medför att personalen hela tiden måste förhålla sig till var gränserna kring var det normala börjar och slutar.³⁵ Foucault belyser hur makt är något som finns och verkar överallt, den utövas från alla håll i ett växelspel mellan rörliga och ojämnliska relationer. Vidare menar han på att makt aldrig existerar utan motstånd, där det finns makt finns det motstånd. Av denna anledning står inte motstånd i någon form av utanförskap till makten utan snarare menar Foucault på att dessa är tätt sammanvävda.³⁶

4. Det teoretiska ramverket

Det ramverk som kommer ringa in min studie består av queer- och cripteori. Jag har även valt att titta lite närmare på Goffmans dramaturgiska perspektiv då detta kan hjälpa mig förstå varför vi agerar som vi gör i vissa situationer. Då min frågeställning berör många olika föreställningar och värderingar har jag valt att analysera mitt forskningsresultat utifrån dessa tre skilda teorier och perspektiv.

³⁴ Nordeman 2005, s. 80

³⁵ Lindqvist och Sauer 2007, s. 26-27

³⁶ Foucault 1980, s. 118-119

Detta då jag tror att de olika synsätten kommer att komplettera varandra och ge ett klarare och framförallt ett rättvisare ljus över denna komplexa fråga.

Teorierna skiljer sig åt genom att queerteori lägger sin huvudfokus på heterosexualiteten som norm medan cripsteorins agenda är att belysa hur funktionsdugliga kroppar och psyken premieras framför andra kroppar. Slutligen belyser Goffmans teori vårt agerande gentemot vår omgivning. Jag kommer nedan att gå igenom grunderna inom dessa teorier.

4.1 Queerteori

I boken ”*Vad är queer?*” beskriver Fanny Ambjörnsson hur ordet ”queer” kan ha en mångfald av innebörder. Enligt henne kan ordet både åsyfta ”avvikande”, ”konstig”, ”omstörtande” eller bara personer som i allmänhet avviker eller faller utanför normen.

Det kan enligt henne även innebära en form av teoretisk utgångspunkt och det är i den bemärkelsen jag kommer att använda mig av begreppet.³⁷ Queerteorin har sitt ursprung i den homopolitiska rörelsen, vilket gör att dess fokus ligger på att syna brotten mot sexuella normer, identiteter och strukturer. Den riktar sitt ljus mot en rad förhållanden som i samhället har att göra med olika former av makt, sexualitet, genus eller andra former av såkallad ”normalitet”.³⁸ Man vill förskjuta blicken från det avvikande till det påstått normala. Ambjörnsson belyser även hur den uppmanar oss till att tänka utanför uppdelningar, såsom ”man” och ”kvinna”, ”normal” och ”onormal”. Huvudtesten är att det inte finns något sätt att vara en ”normal” eller ”onormal” sexuell kvinna eller man. Men teorin handlar inte endast om att fokusera på det påstått ”normala” utan dess strävan är även att uppmärksamma hur sexualitet är något svårbegripligt och mångtydigt.

4.1.1 Sexualitet

Sexualitet är inget som enkelt går att definiera, förklara, eller avgränsa från andra sociala fenomen. Sexualitet kan istället enligt ett queerfeministiskt perspektiv ses som dels ett normsystem, i form av lagar och regler som andra människor definierar i form av olagligt och lagligt. Men det kan även handla om handlingar, identiteter och begär i form av maktutövning, erkännande, eller någon form av tillhörighet.³⁹

³⁷ Ambjörnsson 2006, s. 8

³⁸ Ibid, s. 9

³⁹ Ibid, s. 36

Med detta socialkonstruktivistiska synsätt vill queerteorin granska på vilket sätt dessa faktorer samverkar och skapar det som kallas sexualitet. Det kan sägas vara ett kritiskt perspektiv på vad man väljer att benämna som sexualitet.⁴⁰ Några centrala teman inom dessa områden är *heteronormativitet* och *normalitet*. Med heteronormativitet åsyftar man de strukturer, relationer, lagar och handlingar som vidmakthåller heterosexualliteten som något universellt, naturligt och enhetligt.

Med andra ord är heteronormativiteten det som gör att människor ofta utgår ifrån att andra är heterosexuella, och att en viss form av heterosexuallitet premieras framför andra.⁴¹ Forskaren Gayle Rubin belyser detta i sin artikel ”Thinking sex”. Rubin visar där med hjälp av en cirkel hon valt att kalla ”sexualitetens värdehierarki”⁴², vilken form av sexualitet som enligt samhället är såkallat ”godkänd”, och vilka som faller utanför cirkeln och som därmed anses vara ”avvikande”.

Fig. 2. ”The sex hierarchy: The charmed circle vs. the outer limits”⁴³

Rubin menar att den sexualitet som premieras framför andra är bland annat ”tvåsam, monogamt, heterosexuellt, utan porr, gratis, och inom förhållandet”

⁴⁰ Ambjörnsson 2006, s. 36-37

⁴¹ Ibid, s. 52

⁴² Rubin 1993, s.13, Min översättning

⁴³ Bilden är tagen från Rubins artikel ”Thinking sex” 1993, s. 13

Den som faller utanför är ”i synd, icke reproduktiv, SM, med porr, med hjälpmedel, mot betalning, ensamt eller i grupp, där en generationsskillnad existerar eller homosexuella relationer”.⁴⁴ Denna uppdelning menar Ambjörnsson visar på hur heteronormativiteten inte endast osynliggör heterosexualiteten utan även att den visar upp en förvrängd bild av vad heterosexualitet är, då hon menar på att det finns många olika former att vara heterosexuell.⁴⁵

4.1.2 En tolkningsfråga

Denna normalisering tenderar enligt mig till att sätta människor i fack, i kategorier för att veta vem vi är och ”var vi har varandra”. Det skapar med andra ord ett ”vi” och ett ”de”. Detta är något som även Foucault belyser i sin bok ”*övervakning och straff*”:

”De yttre kännetecknen som utmärker vars och ens status, privilegier och grupptillhörighet, tenderar att ersättas eller i alla händelser att utökas med en hel uppsättning normalitetsgrader, som uppvisar vederbörandes tillhörighet till en homogen samhällskropp men som även själva spelar in för att klassificera, hierarkisera och bestämma rangordningar. På sätt och vis har makten att normalisera framtvingat homogenitet, men den individualiserar genom att göra det möjligt att mäta avvikelserna, bestämma nivåerna, fastslå dem efter varandra”⁴⁶ (Foucault 1975)

Foucault påpekar här hur normerna rörande sexualitet skapar den homogenitet som Ambjörnsson påpekar, samtidigt som den individualiserar genom att skapa dikotomier där ”normalt” och ”onormalt” står i kontrast till varandra, något som blir väldigt tydligt i Rubins cirkel. Men även om Rubins teori om värdehierarkin kring sexualitet utkom 1984 anser jag att den är av värde än idag. Något jag dock anser att Rubin missade då, och som få talar om idag, är var i denna cirkel människor med olika former av funktionsnedsättningar hamnar? Att vara psykiskt eller fysiskt funktionshindrad innebär inte endast att du många gånger lever i ensamhet, använder dig av hjälpmedel,⁴⁷ och i vissa fall, som i Danmark, sker mot betalning. Att du överhuvudtaget inte innehar en såkallad ”normal” kropp eller sinne är ett hinder i sig. I enlighet med Rydström leder detta till att dessa individer många gånger avsexualiseras utav samhället, vilket enligt mig tyder på någon form av tabu kring sexualitet och funktionshinder. Detta tolkar jag som att människor med funktionshinder inte bara står i utkanten av denna cirkel, utan även utgör en egen kategori.

⁴⁴ Rubin 1993, s. 13-15

⁴⁵ Ambjörnsson 2006, s. 87

⁴⁶ Foucault 2003, s. 185

⁴⁷ Grönvik 2005, s. 33

4.1.3 Normalitet som kritiskt begrepp

Det andra temat inom queerteorin berör *normalitet*, och åsyftar de normer som osynliggörs och befästs genom tystnad. I enlighet med Foucault menar Ambjörnsson att normerna i vårt samhälle lägger beslag på avvikelserna, vilket verkställs genom att avvikelserna inte får ta plats eller talas om. Den normativa sexualiteten i form av heterosexualitet upprätthålls alltså genom strategier såsom uppdelning, inkludering, ignorans, och tystnad.⁴⁸ Men föreställningar om normalitet och avvikelse gäller enligt Ambjörnsson inte enbart *hur* människor väljer att ha sex, utan även hur beteendet är kopplat till andra faktorer såsom klass, etnicitet och makt.

Tiina Mattson belyser hur just socialt arbete många gånger ses som en disciplinerande praktik med krav på hur människor ska vara och leva. Hon använder sig av Foucaults teorier för att visa hur den hjälpande aspekten kring socialt arbete i många fall handlar om att försöka minska avvikelserna, och skydda samhället från de människor som det är uppbyggt på att hjälpa. Genom att kategorisera och särskilja det normala kan man se var gränserna kring det onormala går.⁴⁹

”Normaliseringsdomarna är allestädes närvarande. Vi befinner oss i lärarens - domarens, läkaren - domarens, uppfostrarens - domarens, socialarbetarens - domarens, samhälle. Alla dessa låter det universellt normativa råda; och var och en av dem, på den punkt han befinner sig, låter kroppen, rörelserna, beteendet, uppförandet, färdigheterna och prestationerna lyda under normerna”⁵⁰ (Foucault 1975)

Med detta vill Foucault belysa hur vi ständigt är övervakade. Detta leder enligt honom till att vi börjar bete oss efter de förväntningar som samhället ålägger oss, och som efter ett tag internaliseras i våra kroppar och psyken. Vilket gör att vi självmant följer de normer som samhället har, och Mattson hävdar att detta drag är lika framträdande i dagens samhälle som det var när Foucault formulerade sig 1975. Men från att tidigare ha varit rädd för att straffas är vi i dagens västerländska samhälle istället rädda för att inte passa in. Från att ha varit rädda för den fysiska innebörden av straff har detta normerande system nu införlivats i våra själar och psyken.⁵¹

⁴⁸ Ambjörnsson 2006, s. 70-75

⁴⁹ Mattsson 2005, s. 14

⁵⁰ Foucault 2003 s. 306

⁵¹ Ibid, s. 21

Vad som är normalt och avvikande blir även tydligt vid graviditeter. Karin Barron beskriver i ”Genus och funktionshinder” hur blivande föräldrar ofta får nyfikna frågor kring vilket kön de önskar sin bebis, pojke eller flicka? Ett av dessa svar kring frågan brukar bli att ”det spelar ingen roll så länge barnet är välskapt och frisk” Även om det är förståeligt att ingen önskar sig ett sjukt barn, påvisar ändå Barron en viktig aspekt, nämligen de föreställningar vi har om vad som är ”normalt” och ”idealt” vilket med andra ord inte är ett funktionshindrat barn.⁵² Normalitet och makt är därför ett viktigt begrepp inom queerteorin och mitt mål är att försöka identifiera och problematisera både den tysta och uttalade norm som påverkar människor med intellektuellt funktionshinders sexuella situation och framträder både hos de själva och hos den personal som arbetar med dem.

4.2 Cripteori – ett försök att handikappsanpassa Queer

I enlighet med det queerteoretiska fältet ifrågasätter även Cripteorin det som anses vara ”normalt”. En framstående forskare inom denna ansats är Robert McRuer, som 2006 kom ut med sin bok ”*Crip Theory-Cultural signs of queerness and disability*” där han lägger fram en teori som han väljer att kalla ”Obligatorisk funktionsduglighet”. McRuer menar att även om queerteori och studier kring funktionshinder är tätt sammankopplade, anser han att queerteorin missat att uppmärksamma sambandet mellan en icke-funktionshindrad identitet och heterosexualitet. Han anser att funktionsdugligheten kring sinne och kropp ”normaliseras” och tas för given i ännu högre grad än heterosexualiteteten.⁵³ I likhet med ordet *queer* är *crip*, som betyder krympling, ett utmanande ord som ofta används för att nedvärdera och förolämpa. Han menar på att ordet är till för att berätta för funktionshindrade att de är mindervärdiga och att världen inte tillhör dem, då de aldrig kommer att bli ”normala”.⁵⁴ Dock anser han att valet av ordet ”crip” i samband med ”teori” inte handlar om att enas kring en identitet som omformas och ger en högre status, utan det handlar istället om att finna nya vägar, öppna möjligheter och ge utrymme till nya sätt att identifiera sig.⁵⁵

Cripteorin riktar sig till alla med någon form av nedsatt funktion, allt mellan kognitiva förmågor, rörelsehinder, syn eller hörselskador.⁵⁶ Men McRuer påpekar att denna uppdelning mellan ”funktionsduglig” och ”icke funktionsduglig” inte är hållbar.

⁵² Barron 2004, s. 15,16

⁵³ McRuer 2006, s.1

⁵⁴ McRuer 2005, s. 28

⁵⁵ Ibid, s.29

⁵⁶ Rydström 2010, s. 6

Dikotomier behöver varandra för att kunna existera, vi behöver det ”onormala” för att kunna veta vad det ”normala” är. Men dessa gränser menar McRuer suddas ut, det finns ingen mening att dela upp människor i dessa kategorier eller tala om ”normalitet” då alla människor vid något skede i livet drabbas av någon form av funktionsnedsättning, såsom vid exempelvis ålderdom.⁵⁷ Även om Criteorins mål är att skapa positiva självbilder inom handikappsomsorgen gör den i samma anda ett motstånd mot den identitetspolitik som upprättar hierarkier, sätter gränser och utgår ifrån en homogen bild av gruppen ”funktionshindrade”. Criteorins agenda belyser den heterogenitet, mångfald och motsägelser som finns inom detta spektrum.⁵⁸ Criteorins huvudfokus ligger alltså kring en återerövring av könet och sexualiteten för funktionshindrade människor.⁵⁹

Även om det finns en gemensam ansats till att titta på samhällsnormer i sin helhet skiljer sig queer- och criteorin delvis åt genom att lägga fokus vid olika normer och belysa olika områden. Av denna anledning har jag ansett det vara av vikt att ta med båda teorierna för att kunna belysa både sexualitet, funktionshinder och normalitet.

4.3 Livet på en teater...

I sin bok ”Jaget och maskerna” från 1974 beskriver Goffman utifrån ett så kallat dramaturgiskt perspektiv hur vi som individer bedömer varandra och skaffar oss upplysningar om personerna vi möter. Detta menar han är för att vi lättare ska kunna definiera situationen och på så sätt i förväg veta vad som förväntas av oss och andra.⁶⁰ Goffman menar att vi som individer ofta spelar våra roller till fördel för andra människor. Han använder sig av olika begrepp när han talar om detta framträdande vi gör i vårt vardagliga liv, de begrepp jag funnit användbara är *fasad*, *idealisering* och *förvrängningar*.

Fasad är enligt Goffman alla de aktiviteter som vi som individer visar upp vid olika perioder då vi har en kontinuerlig närvaro av andra människor, och denna fasad får oftast ett visst inflytande över de människor som observerar oss.⁶¹ Goffman menar på att en given social fasad många gånger kan tendera att bli institutionaliserad då den kan ge upphov till abstrakta stereotypa förväntningar.

⁵⁷ McRuer 2006, s. 30

⁵⁸ Macruer 2005, s. 30

⁵⁹ Rydström & Tjeder 2009 s. 130

⁶⁰ Goffman 2000, s. 11

⁶¹ Ibid, s. 28-29

En annan fara med detta är att upprepan av en given social fasad har en benägenhet att bli kontinuerlig och anta en mening för observatörerna oberoende av om det förväntas i den sociala kontexten eller inte. På så sätt blir våra fasader en fristående kollektiv realitet.

Idealisering menar Goffman innebär vår strävan efter att vara så bra som möjligt. Genom att sträva efter detta kommer våra framträdanden befästas och exemplifieras i samhället syn på vad som anses vara godkänt. När vårt agerande står i samklang med vad samhället förväntar sig av oss leder detta till en bekräftelse på, och en upprepning av samhällets moraliska värden. Goffman menar att dessa synsätt är sprungna ur ett hierarkiserande samhällssystem där en idealisering av det högre samhällsskiktet existerar.⁶² Detta innebär enligt honom att det därför ofta finns en strävan från dem som står i lägre positioner att klättra uppåt i denna stege, vilket dock innebär att vi många gånger måste göra vissa uppoffringar för att bevara vår önskade fasad.

Ibland kan man dock ifrågasätta om intrycken vi får från en annan människa är ”sanna” eller ”falska”. Goffman menar att detta egentligen handlar om att vi ifrågasätter om människan vi möter är berättigad till att inneha den roll som det är frågan om. När vi anser att en människa inte ska vara på ett visst sätt, eller när vi tycker att ett visst beteende inte passar sig, handlar det enligt Goffman om att vi inte anser att den personen är berättigad eller godkänd innehavare av den ställning som personen i fråga gjort anspråk på. Detta är vad Goffman menar är en såkallad *förvrängning*.⁶³ Goffman och Foucault kan te sig lika på många plan, men då Goffman rör sig på en mer mikrosociologisk nivå till skillnad från Foucault som befinner sig på makronivå, tror jag det är av vikt att belysa Goffman för att kunna förstå varför vi interagerar som vi gör.

5. Metod och Material

Jag har utfört sammanlagt sju stycken enskilda semistrukturerade intervjuer, en observation och en gruppintervju. Tre av de enskilda intervjuerna var med personal vid olika LSS-boenden och fyra av dem består av personer som på grund av intellektuell funktionsnedsättning är bosatta vid något av dessa boenden.

⁶² Goffman 2000, s. 39-40

⁶³ Ibid, s. 57-59

Mina intervjuguider med de boende bestod av färre frågor och intervjuerna varade under en kortare period, ca tio till femton minuter då många av informanterna inte hade samma talförmåga som personalen. De teman vi talade om var boendeform, kärlek och sexualitet. Personalens intervjuer varade längre, allt från en till en och en halv timme. De teman vi avverkade var minnen, erfarenheter kring att arbeta med sexualitet och funktionshinder, normer och vilka riktlinjer och styrdokument som fanns att tillhandahålla.⁶⁴

Observationen utfördes i en såkallad ”killgrupp” som bestod av fyra individer med intellektuell funktionsnedsättning, varvid tre definierade sig som män och en personal som definierade sig som kvinna. Jag utförde även en gruppintervju med de ”sexombud” som fanns inom kommunen och som bestod av fem stycken individer som jobbar vid tre olika LSS-boende, varvid alla definierade sig som kvinnor. Alla mina informanter är bosatta i orter i Södra Sverige, men ålder, kön och bakgrund skiljer sig åt. Det åldersmässiga spannet ligger mellan 30+ till 40+, detta för att jag ville garantera att alla var myndiga och på så sätt hade självbestämmanderätt över om de ville delta eller inte.

5.1 Kvalitativa intervjuer

“I am because we are, and we are because I am”⁶⁵

Med detta uttryck vill Soyini Madison belysa den kollektiva samhörighet som uppstår vid en intervju. Hon menar att både informanten och intervjuaren är subjekt som i sin dialog skapar mening, minnen och erfarenheter. Det är just det här personliga mötet och det skapande som sker i det, som bidrar till att intervju som metod enligt mig är så otroligt givande. Att få ta del av och lyssna på andra människors berättelser och erfarenheter är något som alltid intresserat mig.

Av den anledningen tror jag att mitt ämne och den frågeställning jag valt är sprungen ur den metod som tillåter just det fria berättandet att ta plats på ett sätt som inte finns i samma utsträckning med andra val av metoder. En annan fördel som jag ser det med intervjuer är precis som Madison beskriver, subjektets agens i att styra berättandet. Här tänker jag främst kring hur informanterna som sådana är min kunskapskälla, med möjligheter att visa andra teman som jag som forskare själv inte tänkt på.

⁶⁴ Se bilaga 2 och 3

⁶⁵ Madison 2005, s.26

Även det faktum att det finns knapphändig forskning där människor med intellektuell funktionsnedsättning har använts som informanter är en av orsakerna till mitt val av metod. Min förhoppning är att med informanternas hjälp kunna bidra till att nya erfarenheter och kunskap lyfts fram.

5.2 Tillvägagångssätt och etiska principer

För att komma i kontakt med mina informanter började jag med att kontakta regionchefen för den ort jag var intresserad av. Efter att ha fått tag på en lista med enhetschefer, kom jag i kontakt med ett boende där dessa frågor diskuterades och arbetades med. Vid ett annat boende fick jag även vara med och observera under ett möte när några av de boende hade en såkallad ”killgrupp” där relationer och kärlek stod på agendan. Då personalen tidigare informerat om min medverkan under mötet, samt min studie, fick jag sedan i lugn och ro gå runt till de olika lägenheterna och fråga om några av de boende skulle vara intresserade av att ställa upp på en enskild intervju. Detta försökte jag göra så diskret som möjligt när personal inte var närvarande för att det skulle bli så anonymt som möjligt. Madison påpekar dock problematiken kring att vi alltid konstrueras i den sociala värld vi lever i och att vi som forskare måste ha i åtanke att subjekten uppför sig efter det förväntade beteende som de tror att du har av dem.⁶⁶

Med detta i bakhuvudet hade jag därför bitt personal att i god tid informera om studien för att låta alla informanter tänka över om de var intresserade. För att ytterligare undvika missförstånd fick de medverkande efter att jag läst upp innehållet skriva under en samtyckesblankett.⁶⁷ Varvid de sedan fick ett papper med samma information för att i lugn och ro läsa igenom deras rättigheter, såsom att allt var anonymt och att de när som helst fick avbryta sin medverkan. Jag sammanställde även ett informationsblad kring min studie som skickade till alla boende i den ort jag valt att forska i. Men på grund av låg svarsfrekvens fick jag via privata kontakter leta rätt på fler informanter som jag via telefon ringde upp och som senare valde att medverka.

Intervjuerna med resterande informanter skedde efter egna önskemål hemma hos mig över en fika och varade upp till en och en halv timme. Jag kom sedan i kontakt med den såkallade ”sexombudsgruppen” i kommunen där jag vid ett av deras möte fick vara med och ställa frågor.

⁶⁶ Madison 2005, s.104

⁶⁷ Se Bilaga 1

5.3 Presentation av informanter

Då ämnets karaktär kan upplevas som känslig för många människor, och då urvalet av informanter också på många plan är det, har detta varit ett stort dilemma för mig. Madison belyser hur just denna typ av forskning kräver noggranna övervägande kring de etiska aspekterna. Anonymitet är vid denna typ av forskning de mest vitala, dock menar Madison att anonymitet aldrig fullt ut går att garantera.⁶⁸

Jag har trots detta försökt att göra mitt yttersta för att ingen individ ska kunna identifieras eller utelämnas, av denna anledning är samtliga individer avidentifierade, såsom namn och ålder. Jag har även valt att inte uppge ort på grund av anonymitets skäl. Händelser, platser och situationer har även ändrats. Jag kommer dock att försöka återspegla det så att samma laddning och mångfald bevaras.

- Gabriel 40+, lever i en medelstor stad och jobbar på ett LSS-boende som består av fyra män och fyra kvinnor. Han beskriver sig själv som heterosexuell.
- Linda 30+, bor på ett LSS-boende i en medelstor stad tillsammans med tre kvinnor och fyra män, alla med en intellektuell funktionsnedsättning. Linda har enligt henne själv ingen uttalad sexuell läggning.
- Simon 30+, bor på ett LSS-boende i en medelstor stad där de boende består av tre kvinnor och fyra män. Alla med intellektuell funktionsnedsättning. Simon beskriver sig själv som heterosexuell.
- Lotta 30+, lever i en medelstor stad och jobbar vid ett LSS-boende som består av fem män och två kvinnor. Hon beskriver sig själv som heterosexuell.
- Peter 40+ bor på ett LSS-boende i en medelstor stad där boendet består av två kvinnor och fyra män. Alla med en intellektuell funktionsnedsättning. Peter beskriver sig själv som heterosexuell.
- Leo 30+ bor vid ett LSS Boende i en medelstor stad, där boendet består av tre kvinnor och tre män. Alla med en intellektuell funktionsnedsättning. Leo beskriver sig själv som heterosexuell
- Yvonne 30+ lever i en mindre ort och jobbar vid ett LSS Boende som består av fyra män och två kvinnor. Yvonne beskriver sig själv som heterosexuell

⁶⁸ Madison 2005, s. 111

6. Analys

Genom det teoretiska ramverk jag beskrivit kommer jag nu att diskutera vad jag med hjälp av dessa kan se i mötet med mina informanter. Då det utkristalliserats vissa återkommande teman i de olika intervju-sessionerna har jag valt att, istället för att redovisa varje samtal för sig, samla det gemensamma under olika kapitel för att på så sätt belysa upplevda fenomen utifrån olika perspektiv. De teman som uppkom och som jag valt att utgå ifrån är; *riktlinjer, boendeform, normalitet, media och familj*.

Jag har valt att inte beskriva vilken typ eller grad av intellektuellt funktionshinder mina informanter har, detta då jag inte vill lägga fokus kring funktionshindret. Jag har även använt mig av pronomen ”hen”⁶⁹ i vissa avseende där jag anser att kön inte är av relevans för berättelsen. I några av citaten har jag valt att inte ange vem som specifikt har sagt vad, dels på grund av anonymisering och även för att minska känslan av att vara ”utpekad”. De berättelser som mina informanter tillhandahållit utgår ifrån deras egen bild, genom deras ögon sett.

6.1 ”Sexsnack & Riktlinjer”

Under våren 2010 höll RFSU en obligatorisk föreläsning för alla anställda vid LSS-boenden inom den berörda kommunen. Föreläsningen gick under namnet ”Let’s talk about sex” vilket hölls av Jack Lukkerz⁷⁰ och ingick i ett projekt som RFSU startat, och berörde just ämnet sexualitet och intellektuell funktionsnedsättning. Projektet startades efter att RFSU fått förfrågningar från personal inom LSS- verksamheter kring att få en ökad kompetens rörande sexuella frågor.⁷¹ Efter att denna föreläsning ägt rum startades det en såkallad ”sexombudsgrupp” i den berörda kommunen jag varit i kontakt med, i vilken den personal som var intresserade kunde träffas och diskutera. Tanken bakom var att det på varje boende skulle finnas ett såkallat sexombud, i likhet med fackombud som kunde vara ansvarig för dessa frågor. Vid de första träffarna närvarade Jack som var ansvarig för RFSU:s projekt och hjälpte till med hur de kunde utveckla och behandla ämnet. Vid starten var det representanter från nio olika boenden, medan det för närvarande endast består av representanter från tre.

⁶⁹ Vilket jag valt att använda som ett könsneutralt pronomen

⁷⁰ Auktoriserad sexualrådgivare vid RFSU

⁷¹ www.rfsu.se

När jag diskuterar med gruppen om möjliga anledningar till varför intresset har svalnat, säger en av gruppens deltagare att hon fått till svar av ett annat boende ”att det inte är något som de väljer att prioritera.” Detta kan ha sin grund i en rad olika saker, men som Löfgren Mårtensson beskriver kan det bero på svårigheterna kring att ämnet är så starkt sammanbundet med privatliv och integritet, vilket gör det till en svår och ofta obekväm balansgång för personalen att hantera.⁷² Här ser man även se hur den tystnad Foucault beskriver visas genom ignorans, och som i ljuset av hans teori upprätthåller en tanke kring att sexualitet är något ”förbjudet”, vilket leder till en form av avsexualisering.⁷³

Svårigheterna med att varje boende individuellt måste hantera dessa frågor blir också tydligt när jag talar med personalen. I samarbete med Jack började därför ”sexombudsgruppen” att arbeta fram ett styrdokument kring hur bemötande och hantering av sexualitet ska behandlas vid LSS-boendena inom kommunen. Dokumentet är tänkt att användas som ett generellt ramverk för att sedan de olika boendena ska ha möjlighet att individuellt anpassa dem efter boendets särskilda situation och problematik. I nuläget har dock inte dokumentet godkänt av nuvarande regionchef och finns därför inte tillgängligt för mig att ta del av. När jag talar med personalen vid de olika boendena har alla beskrivit vikten av att denna form av dokument finns tillgängligt.

” så länge där inte finns såna här grejor va, så är det ju personalens riktlinjer då, som styr upp det där såklart, och det är ju inte rätt egentligen för att är vi nio stycken. Du har nio olika tankar kring det här, snacka om förvirrande.”

Gabriel åsyftar här de boendes uppfattningar kring sex och menar att eftersom det inte finns några riktlinjer måste personalen i varje enskilt fall utgå ifrån sina egna värderingar. Ingen av de LSS-boenden jag varit vid innehar en handlingsplan rörande sexualitet förutom ett där man dels har utformat en generell handlingsplan, och även en handlingsplan för en specifik individ vid boendet. Precis som Löfgren Mårtensson påpekar är det ofta våra personliga värderingar vi utgår ifrån när vi diskuterar funktionshinder och sexualitet.⁷⁴ I Gabriels citat blir det tydligt hur personalens värderingar och egna normer påverkar de boende när det handlar om sex och sexuella preferenser.

⁷² Lövgren Mårtensson 2005, s.1

⁷³ Foucault 1980, s. 38-46

⁷⁴ Lövgren Mårtensson 1997, s. 19-39

6.1.2 Olika förutsättningar

Något som även framkom är att det idag finns olika generationer som bor vid LSS-bostäder; den generation som växt upp på institution och de som växt upp under integreringsreformerna, där den senare genom sin skolgång i högre utsträckning fått tillgång till sex och samlevnadsundervisning. Detta faktum att olika generationer är bosatta under samma tak verkar skapa en klyfta i fråga om sexualkunskap:

”Och det är väldigt viktigt när man pratar om de här grejorna, att där är olika kit av olika åldersgrupper som har haft olika förutsättningar”

Med utgångspunkt i Rubins konstruerade sexhierarkicirkel⁷⁵ kan man säga att då denna i högre utsträckning kan gälla den yngre generationen boende inom LSS, så är den cirkel som omfattar den äldre generationen ännu stramare. Och även om den fysiska innebörden av bestraffning inte existerar i dagens samhälle kan man lätt tänka att dessa personer genom tiden utvecklats ett sådant normerande system som förbjuder eller skuldbelägger många, för att inte säga alla, former av sexualitet.⁷⁶ Att övertyga dessa personer om en annan syn, en acceptans och ett tillåtande, kan inte vara det lättaste. Gabriel påpekar detta när han beskriver hur synen har ändrats kring funktionshinder och sexualitet. Även andra informanter lyfter upp hur talet kring sex och funktionshinder blir svårare ju äldre de boende är. Av mina informanter hade endast en av fyra fått sexualundervisning i skolan. Anledningen till detta kan variera, men en aspekt som kommer upp i samtalen med personalen är just tanken om att inte ”väcka den björn som sover”, som Nordeman påtalar.⁷⁷ När jag frågar om tanken kring den uppdelning som Langefeldt beskriver angående hypersexualitet kontra asexualitet⁷⁸ beskriver Lotta:

”det känns som att när man väl öppnar upp det alltså, de som är psykiskt funktionshindrade, då finns det inget stopp liksom då blir det ju översexualitet så att säga, när de väl ha öppnat hela det här, och då har de ju väldigt svårt för integritet och var gränserna går”

Denna tanke är enligt Nordeman just en av de anledningarna till att skolor och föräldrar har valt tystnad framför tal. Trots detta verkar där finnas en vilja hos personalen att lyfta frågan kring sexualitet, det verkar dock inte vara så enkelt alla gånger.

⁷⁵ Rubin 1993, s. 13 min översättning

⁷⁶ Mattson 2005, s. 14

⁷⁷ Nordeman 2005, s. 26

⁷⁸ Langefeldt 1993, s.9

6.1.3 Lagens väktare

Personalen i sexombudsgruppen diskuterar svårigheterna med ämnet i sin helhet, och att det därför är av stor vikt att sexombudsgruppen existerar så att de som inte är bekväma med att tala om dessa saker, har någon de kan vända sig till och få hjälp. Ämnet i sig är starkt laddat för många och deltagarna i gruppen beskriver bland annat hur vissa personalgrupper blivit ovänner kring bland annat bemötande. Detta verkar vara ett tecken på den rädsla och ängslan som Söder pratar om, och den svårighet kring vad som ska tillhöra det privata eller allmänna.⁷⁹

Men det verkar även finnas paradoxer kring de lagstadgade delarna i denna känsliga situation. Relationer är inte alltid det enklaste, enligt lag har människor med intellektuell funktionsnedsättning rätt till att bli sambo och skaffa familj. Men personalen påpekar hur detta inte alltid är så enkelt. Medan cheferna i ett fall uttryckte sig och ansåg att två boende borde bli sambos, såg Gabriel en annan aspekt av dilemmat:

”Man behöver faktiskt [...] lära känna varandra innan man flyttar ihop med någon. Och när man är utvecklingsstörd så tar saker och ting mycket mycket längre tid. Mycket, mycket längre, MEN man kan träna för det här [...] Hur man uppför sig tillsammans, hur man lagar mat ihop och hur man tar ansvar för varandra och hela den här biten då [...] Men inte såhär, bara för en jävla lag säger det va”

Här ger Gabriel uttryck för en idé om hur det bör vara; han menar att vissa praktiska, normativa föreställningar måste föregå en eventuell ihop flyttning, vilket kanske innebär att de berördas vilja får stå tillbaka för personalens tankar om vad som är rätt. Detta är ett utmärkt exempel på vad Mattson menar när hon säger att socialt arbete till stort är en disciplinerande praktik som uttalar sig om hur människors liv bör se ut. Det intressanta är här var i situationen man finner maktutövningens källa: samhällets explicita lagar och regler kring förhållningssätt står i detta fall på den funktionshindrades sida, medan det istället är personalen, Gabriel, i rollen som myndighetsperson som ger uttryck för det ”rätta”. Samtidigt är det här ett inslag i det otacksamma problemet att som omsorgspersonal balansera mellan att sträva efter det normala samtidigt som man ska acceptera det avvikande, som Lindqvist och Sauer beskriver.⁸⁰

⁷⁹ Söder 2003, s. 115

⁸⁰ Lindqvist och Sauer 2007, s. 26,27

Det är endast av omsorg och inte av illvilja som Gabriel ifrågasätter huruvida en generell lag ska få företräde över hans kännedom kring individerna, situationen och hans professionalitet som omsorgspersonal. Men denna omsorg kan vara svår att balansera på grund av den boendeform som dessa individer är bosatta vid.

6.2 "Ska vi gå hem till mig eller hem till dig?"

De föreställningar om vad privatliv innebär för var och en av oss varierar starkt. Det verkar finnas olika aspekter kring vad rätten till ett privatliv gör för möjligheterna till ett sexuellt aktivt liv. Den personliga relation som personal och de boende har till varandra verkar vara enormt stark och bygger på en omtanke och kärlek, och kan nästan liknas vid ett föräldraskap. Även om dessa individer har egna lägenheter finns där alltid personal till hands för att kunna hjälpa till om det behövs.

Detta är dock något som verkar vara problematiskt både för personal och de boende. Som Tideman påpekar lever dessa individer under "hemtrevliga" förhållanden i form av fullvärdiga lägenheter.⁸¹ Om vi nu tänker oss vårt eget barndomshem, när vi bodde med våra föräldrar, är det enkelt att komma ihåg situationer när dessa gränser för privatlivet många gånger blev otydliga. Även om det verkar finnas en stor vilja och en medvetenhet kring att låta de boende få vara privata, verkar det ibland finnas en "hemblindhet" hos personalen. Precis som att mina föräldrar ibland ansåg sig veta vad jag hade för mig och därför hade rätten att gå in i mitt rum verkar detta även finnas på boendena. Simon beskriver en sådan händelse när han och hans flickvän ville vara privata:

S: Vi försökte, men då kom personalen in och störde oss här.

Det tyckte inte jag om, det tycker inte flickvännen om.

Därför att det gick som, att vi, att vi gjorde slut.

Det gick inte, det blev slut direkt

R: Är det jobbigt?

S: Ja, det funkar inte för mig.

R: Varför kom personalen in?

S: Dom ville kolla vad vi gjorde och så

Detta visar på den ambivalens som personalen står inför. Då dessa individer många gånger innehar en mer utsatt position för övergrepp och utnyttjande blir balansgången många gånger svår för personalen.

⁸¹ Tideman 2000a, s. 54

Nordeman belyser just svårigheterna kring överbeskydd kontra närhet från personalens sida, hur man och ena sidan vill låta dessa individer ha ett privatliv, samtidigt som deras arbete också innebär att se till att de boende är trygga.⁸²

6.2.2 Integritetens intriger

Boendena jag besökte bestod av två olika modeller. Några utgjordes av såkallade ”enplansmodeller”. Ytorna där är stora och öppna och alla lägenheterna låg på ett plan, vilka gränsade till de gemensamma ytorna i form av korridorer och vardagsrum.

Husen ligger ofta en aning frånskilt och byggnaderna vittnar om den struktur som Söder talar om, på grund av de många lägenheterna på ett och samma plan har den en utformning i likhet med ett daghem. Vid andra boende har det varit en såkallad ”trapphusmodell” i form av ett ”vanligt” hyreshus och där personalen har en egen lägenhet och där inga gemensamma ytor finns. På varje plan finns där två lägenheter.

Vilken roll spelar då dessa boendeformer för privatlivet? Leo som bor i en enplansmodell beskriver hur han och hans tjej inte kunde vara privata när hon besökte honom i hans lägenhet:

”Men det gick ju inte när folk kom och störde en. Och jag fick ju göra så, att jag fick dra ner den markisen som är mellan fönstret och TV-rummet för att de inte skulle titta in, för det var mest en annan boende som kom förbi där, så titta hen in vad jag gjorde med min tjej. Så därför var det så. Blev det på det viset, att det gick fort slut. Så vi tyckte inte om det mer. Att hen skulle glo in.”

Den problematik som Leo beskriver visar på svårigheterna med att bo i ett komplex där individens privata boende gränsar direkt till de gemensamma utrymmena. Precis som Tideman beskriver är denna form av gruppboende den mest dominerande boendeformen för individer med intellektuell funktionsnedsättning. Att ha fönster ut mot de allmänna ytorna verkar skapa en känsla av konstant övervakning. Foucault beskriver hur denna form av tillsyn leder till att eftersträvsamt beteende internaliseras i oss, när vi börjar agera utifrån det beteende som samhället ålägger oss.

Dock finns där ett motstånd i att försöka bryta detta genom att ta upp utrymmet och påbörja sexuella inviter trots möjligheterna att ”bli påkommen”.

⁸² Nordeman 2005, s. 80

Det finns även, som Leo beskriver möjlighet att dra för persienner i TV-rummet för att slippa ”övervakningen”. De privata områdena såsom sovrum och arbetsrum låg även mer åtskilda där inga fönster fanns.

Dock hjälper dessa boendeformer många gånger även till i att skapa sociala relationer. I mitt samtal med Lotta som jobbar vid ett LSS-boende påpekar hon hur dessa individer ofta hamnar ännu mer utanför samhället när de bor i fristående lägenheter där varken personal eller vänner kan ge dem den trygghet och omvårdnad som de behöver. Dessa boendeformer kan därmed istället gynna utvecklandet av sexuella kontakter. Under intervjuerna framkom även en vilja och en öppenhet från personalens sida till att uppmuntra till ett sexuellt aktivt liv, detta genom att vissa boenden tillhandahåller sexuella hjälpmedel såsom film och böcker av olika slag. Det verkar dock finnas både en form av kontroll och normering kring denna aspekt. Ett exempel på det är hur filmerna disponeras, ofta verkar de finnas i allmänna utrymmen.

”de får låna dem när de vill, bara vi vet om det, eller så, så att vi vet var de är någonstans”

Detta tyder på att privatlivet automatiskt blir offentligt för de boende, eftersom de dels måste redovisa sina handlingar för personalen, dels då de måste välja film i ett offentligt rum, där risken för att stöta på andra boende är överhängande. Precis som Foucault påvisar finns där en rädsla i att inte ”passa in”, genom att offentligt visa sitt intresse för sex kan detta bryta den form av inkludering som många strävar efter.

6.3 ”Ett hav av normer”

Precis som Foucault påpekar är våra normaliseringsdomare ständigt närvarande i vår omgivning, och alla påverkas vi av de normer som samhället skapar genom olika diskurser.⁸³ Dessa individer är inte bara omgärdade av vänner och familj utan även av personal som månar om deras bästa. Alla dessa olika viljor verkar ha en tendens att skapa förvirring hos de boende. En i sexombudsgruppen reflekterar:

”De vet ju inte vad de ska, ska jag lita på mitt eget, på vad jag själv tycker, eller ska jag tycka som mina föräldrar, för jag vet ju vad de tycker, vilken ska jag välja”

⁸³ Foucault 2003, s. 306

Som Söder påpekar är ordet ”normalitet” ett viktigt ledord inom handikappsomsorgen.⁸⁴ När jag har diskuterat med personalen angående HBTQ⁸⁵ frågor är det ingen som uppger att det är något man någonsin talat om. När jag frågat kring varför det kan vara så att det inom handikappsverksamheter är en relativt liten del som har någon annan sexuell preferens än heterosexuell, har svaren varierat. När jag har diskuterat med personalen har alla påpekat hur omgivningens värderingar och normer genomsyrar de boende. Lotta reflekterar:

L: Det där har jag faktiskt också funderat på lite jag har inget svar faktiskt på det heller egentligen, det känns som att det alternativet finns inte i deras värld att man skulle falla för samma kön. Men jag vet att det förekommer, men det är inte vanligt det är det inte.

R: Men varför tror du att de tänker, ”nä det finns inte” [...]”

L: Jag tror att de har en strävan efter att vara så normala som möjligt. och de flesta än så länge, så är det ju ändå så att de flesta personal har en partner av motsatt kön och då blir det, de normala just nu så att jag tror att de går på det för att de vill vara så normala som möjligt

Här ser man hur personalens berättelser kring deras egna liv uppfattas som det ”normala” i jämförelse med det ”avvikande”. Detta kan tolkas utifrån den *fasad* Goffman beskriver att vi alla strävar efter att uppnå, och hur denna strävan gör att våra framträdande befästs så att vårt agerande står i symbios med samhällets förväntningar av oss.⁸⁶ Då dessa individer enligt personalen många gånger har en yngre mental ålder i jämförelse med deras kroppsliga, kan detta tendera till att göra dessa individer ännu mer påverkbara för de normer som råder runt omkring dem. Genom att personalen är de som hjälper de boende med de sysslor de själva inte klarar av, kan bilden av dem lätt uppfattas som det ”normala” och eftersträvansvärda.

Personalen har även framhävt hur vissa av de boende söker sig till partners som inte själva har någon form av funktionshinder. Gabriel beskriver en händelse där en boende inte vill dansa med de andra tjejerna, på dansen, utan pekar istället ut en ur personalen.

”Hon, skulle han dansa med för det var en ”riktig” tjej”

Här ser vi hur det riktiga och ”normala” ställs i kontrast till vad som anses vara det ”onormala”. Precis som McRuer påpekar kan inte den ena finnas utan den andra.⁸⁷ Dessa dikotomier blir väldigt tydliga, där en funktionsduglig kropp och psyke anses vara det mest eftersträvansvärda.

⁸⁴ Söder 2003, s.21-22

⁸⁵ Förkortning för Homo, Bi, Trans och queer - sexuell.

⁸⁶ Goffman 2000 s. 39-40

⁸⁷ McRuer 2006, s. 30

Det kan även kopplas samman till Karin Barrons teori om att kvinnor utan funktionshinder ses som de ”riktiga kvinnorna”.⁸⁸ Detta visar på att denna norm inte bara sträcker sig från samhället och inåt utan hur den genomsyrar oss alla.

6.3.1 Makt och normalitet

Men talet om vad som är normalt och inte upprättas inte endast genom tystnad som Ambjörnsson och Foucault påpekar. Deltagarna i sexombudsgruppen reflekterar över hur de själva upprätthåller heteronormen vid samtal med de boende. En deltagare berättar om en boende som de tror kan vara homosexuell:

”[...] Och tanken har aldrig slått oss [...] och sen har man ju gått med en egen värdering där ju,
”jo du dansar på disco, *hon* var snygg och så”
- Man tar det förgivet
- Ja man tar det för givet
- Ja det gör man mycket

Här kan man se den ”inkludering” som Ambjörnsson beskriver, hur vi genom förgivet tagna sanningar korrigerar omgivningens sexualitet.⁸⁹ En annan tanke kring att homosexualitet inte är en vanlig sexuell läggning utgår även ifrån ett annat tankesätt, Gabriel beskriver:

”Du behöver inte ha ”andra grejor” på dig kanske som gör att du blir ännu mer, alltså inkaplad i ett hörn någonstans. Du är både utvecklingsstörd, du är homosexuell och du, alltså de blir så mycket på en gång. Man hör ju ofta det, ”de behöver ju inte ha mer på sig än vad de har” att det kan vara sådana grejor som spökar hos folk”

Rubins värdehierarki kring sexualitet blir tydlig här. Det är inte bara så att homosexualitet värderas lägre utan även funktionshindret som sådant är en aspekt för sig. Här påvisas även det McRuer talar om, hur det inte bara är heterosexualiteten som värderas högt utan även funktionsdugliga kroppar och psyken. Dessa två kategorier i form av funktionsduglig och heterosexuell är alltså det som premieras högst. Att avvika från normen verkar funka, så länge du inte avviker på mer än *ett* sätt.

Upprätthållandet av det ”normala” sker på många olika plan, det verkar även finnas en tanke om vilket sorts sex som är det bästa sexet för människor med intellektuell funktionsnedsättning. Leo beskriver om en tidning han hade. När jag frågade om varför han inte har den längre säger han:

⁸⁸ Barron 2004, s.30-31

⁸⁹ Ambjörnsson 2006, s. 70-75

”Nej Personalen tyckte den var för hård. Det ska vara det mjuka istället”

Precis som Ambjörnsson påpekar finns det olika sätt att vara heterosexuell på, här ser vi hur det sker en korrigerig från det ”avvikande” till det ”rätta” sexet. Detta kan även tolkas utifrån Goffmans *förvrängning*, hur vi ibland inte anser att ett visst uppförande är berättigat för en individ.⁹⁰ Genom att personalen sätter gränser för vilken form av sexuellt hjälpmedel som ”passar” visar det omedvetet att de boende inte är godkända innehavare av denna sortens tidning. Ännu en gång blir här personalen förespråkare av vad de anser är ”normalt” för de boende.

6.3.2 Motstånd

Dock förekommer former av motstånd mot dessa normer och diskurser, som Criteorin uppmanar till. Mina informanter berättar om hur de själva inhandlar material som de inte berättar för personalen att de har, trots uppmaningar om vilken typ av film eller tidning de borde ha.

Samtidigt kan detta undanhållande tyda på den *idealisering* som Goffman belyser. Här kan personalen tolkas som de som står högt upp på den sociala stegen, medan de boende står i en lägre position med en önskan om att klättra uppåt. Att undanhålla fakta blir då en uppoffring i form av att inte erkänna hur man egentligen ”är”, för att kunna upprätthålla den fasad man önskar att andra har av en.

Andra former av motstånd visar sig i att de boende bildat egna forum där de under sina så kallade ”kaffeträffar” talar om allt mellan himmel och jord, och där personalen inte är välkomna. Genom dessa forum verkar det finnas en styrka och gemenskap där de tillsammans kan peppa varandra. Personalen belyser hur detta har ändrat deras insyn i de boendes liv genom att det nu börjar dyka upp nya tankar och frågor vid mötena mellan personal och de boende. Precis som Foucault beskriver är makt och motstånd tätt sammankopplade och inget är utan den andra.⁹¹ Genom dessa former av sammanslutningar kan de boende skapa styrkan till det motståndet.

⁹⁰ Goffman 2000, s. 57-59

⁹¹ Foucault 1980, s. 118-119

6.3.3 Precis som du och jag

Men normerna kommer inte endast från personal utan även från det omgivande samhället. Personalen beskriver hur föräldrarna många gånger har en överbeskyddande tendens och att personalen därmed faller mellan två stolar. Dels ska de verka för de boendes självbestämmande och samtidigt måste de ta hänsyn till föräldrarna som många gånger vill vara med och bestämma. När jag sitter tillsammans med sexombudsgruppen är detta något som blir mycket påtagligt. De beskriver hur det på många boende är föräldrarna som personalen måste arbeta mest med. En faktor verkar vara den beskyddande rollen som förälder. Deltagarna beskriver hur många föräldrar fortfarande ser på de boende som barn. Åsikterna kring klädval som ska vara ”lagom snyggt” och vilken partner som är bäst, verkar vara ämnen som ofta kommer upp på agendan. En i sexombudsgruppen berättar:

”Så vi låter ju dem välja själv, men då kan man ju få föräldrarnas sen. Men det får man ju ta [...] vi jobbar ju för dem liksom”

Det verkar finnas en önskan från föräldrar att låta sina barn försöka passa in så mycket som möjligt, vara så ”normala” som möjligt. Genom att bära rätt kläder och träffa rätt partner passar ens barn bättre in i den mall som samhället har satt på vilka attribut som är godkända. Genom att som förälder uppmuntra till att ha ”lagom” snygga kläder och inte vara för ”utmanande” verkar det finnas en vilja till att inte främja sexuella inviter. Som personalen belyser verkar detta tendera till att förvirra de boende, hur viljan mellan att lita på sitt eget omdöme krockar med omgivningens önskan.

Men tanken kring avvikande och normalt handlar inte endast om vilken form av yttre attribut eller sexuella handlingar som premieras. Som tidigare nämnts påpekar Mattson att socialt arbete ofta ses som en form av disciplinerande praktik vars syfte är att begränsa avvikelserna genom att upprätthålla det normala. Men upprätthållandet av ”vi” och ”de” inom denna disciplin kan enligt Foucaults teori snarare tolkas som att man istället befäster redan existerande kategorier, och att det inte handlar om att integrera det avvikande till det normala utan snarare upprätthålla denna dikotomiska uppdelning. Vid mina intervjuer med personalen funderade många kring normalitet, vem är egentligen ”den normala?”. Ofta verkar dock det normala beskrivas utifrån egenskaper som de boende inte innehar

” [...] Hon var precis som du och jag men hon hade problem med tid, hon hade problem med ekonomi och lite det här [...] Men annars var hon precis som du och jag [...]”

Här ser man tydligt uppdelningen mellan ”vi” och ”de”. Genom detta uttryck blir jag och personalen representanterna för vad det ”normala” innefattar.

6.4 ”Rock ´n Roll”

Den generationsklyfta som uppstått handlar inte bara om olika åldrar. Öppenheten kring sex verkar också ha fått sina influenser ifrån musiken och TV:n. Den musikgenre som verkar ha varit mest framträdande hos den äldre generationens individer med intellektuell funktionsnedsättning verkar vara dansband av olika slag. Medans den nya generationen bidragit till att andra influenser som rock och schlager också fått ta plats. Informanterna beskriver olika typer av ”diskotek” som anordnas; det finns dels så kallade ”mogendanser” där dansband har en framträdande roll, men även ”disco”, öppet för alla åldersgrupper och där musiken är mer blandad.

”Om du tänker dig musik, det äldre gänget där då va trivs med Brogrens och Wisex och allt det här kärleks... nästa generation, det fanns också där men plötsligt så kom det lite rock och sen schlager och så vidare och jag ser samma sak med utvecklingen där. I och med att de här musikgrejorna då, det är ju helt andra människor”

Denna nya form av sammankomster verkar ha spelat en stor roll för många av informanterna. När jag talar med Peter påpekar han hur musiken är viktig för honom. Han påpekar hur han inte vill gå på ”mogendanser” utan föredrar rock och vill därför hellre gå på andra former av disco där detta erbjuds.

Som Gabriel påpekar upplevs dansband många gånger som ”kärleksmusik” medan andra genrer har andra budskap. En metafor kan här vara att dansband många gånger är det ”mjuka sexbudskapet” medan dagens, i form av rock och schlager kan ses som det ”hårda”. Och som Nordeman påpekar ändras vårt samhälle hela tiden, i dagens Sverige är medias öppenhet kring sex ganska stor. Både inom musik och media är budskapen mer ”rättfram” och att se folk ha sex i en vanlig dokusåpa eller höra om oralsex i låttexter är inte så ovanligt.

Även andra former av normer verkar komma ifrån media. I killgruppen var ett av ämnena för dagen ”Giftermål”, när personalen frågar om varför det ämnet valdes beskriver deltagarna hur det varit mycket bröllop på TV och att intresset därigenom väcktes. Men att själv gifta sig verkar vara mer komplicerat.

6.5 Att vara fler än en...

De informanter jag intervjuat som bor på någon form av LSS-boende verkar visa upp en ambivalens inför tanken kring att skaffa barn eller gifta sig. En rädsla kring att tvingas flytta från det nuvarande boendet verkar vara en av de mest centrala aspekterna för att avstå från denna möjlighet. När jag frågar Linda om hon vill skaffa barn säger hon:

S: Nej, jag tycker det är så, Nej.

R: Varför inte det?

S: Nej så ska man flytta härifrån. Nej det gör jag inte.

Detta kan vara ett tecken på de svårigheter som inträffar för många av de boende i mötet med kärleken. Den trygghet och nära kontakt med personalen som de boende får, verkar göra det svårt för dem att frigöra sig. Människor med intellektuell funktionsnedsättning har laglig rätt att bli sambos, men personalen har med sin inblick i de boendes relationer en funktion som mellanhand och genom deras nära kontakt har personal jämfört med högre instanser, oftast en större inverkan på hur de boende väljer att leva. En deltagare i sexombudsgruppen beskriver;

”det är som på sista tiden alltså, mycket både skriverier i tidningar och i teveprogram om utvecklingsstörning och barn, och det kanske är lätt för en utomstående att ”åh, vad gulligt att de får hjälp med sådant, men alltså, vi som känner dem så väl vet att det är ju inte så gulligt alltid”

Här verkar det dock finnas en krock mellan praktik och teori. Även om lagen uppmuntrar till en större självbestämmanderätt för individer med intellektuell funktionsnedsättning är detta inte alltid av godo. Personalen visar även på hur svår denna balansgång kring föräldraskapet är:

”Men man är ju ändå överförmyndare på något sätt, även om de är myndiga så finns det alltså, de bor ju av en anledning på ett boende, vi har ju ändå ansvar, men det är svårt att veta gränserna där, vem som har ansvar egentligen”

Problematiken med dagens ambitiösa målsättningar inom handikappspolitiken och det ansvar som vilar på personalen verkar i enlighet med vad Tideman säger, skapa en diskrepans då tillräckliga resurser inte finns.⁹²

⁹² Tideman 2000b, s.29

7. Avslutande diskussion

Jag gick in i detta arbete med syftet att undersöka upplevelserna och värderingarna som finns kring sexualitet hos individer med intellektuell funktionsnedsättning och hos personal som är verksam inom handikappsomsorgen, samt hur det faktiska arbetet inom ämnet ser ut på våra LSS-boenden idag. Att funktionshindrade ska ha rätt till en egen sexualitet och ett eget sexuellt aktivt liv, kan tyckas självklart. Men som jag visat genom tidigare forskning och mitt teoretiska ramverk, är detta en komplex situation, med många olika faktorer som påverkar dessa möjligheter. Rätten till sexualitet och till ett sexuellt aktivt liv visade sig inte bara bestämmas av de sociala villkor såsom normer och värderingar som omgärdar dessa individer, utan även av deras materiella villkor i form av boendestruktur.

Jag har under arbetets gång både mött stor försiktighet och starka känslor kring att samtala om detta känsliga ämne, men även, bland både boende och personal, upplevt en ökande medvetenhet kring ämnets betydelse och en stark önskan att placera denna rättighet i strålkastarljuset. Med hjälp av queerteorin kunde jag se tydliga tecken på hur heteronormativiteten⁹³ och normaliteten upprätthålls inom verksamheterna; den närmast totala frånvaron av homosexualitet, vilka hjälpmedel som ansågs som okej, och hur de boende fick signalera sin sexualitet i form av klädval var olika exempel på detta. Orsaken till detta ligger inte bara i personalens individuella normer och värderingar eller i de boendes strävan efter att passa in, utan även i de anhörigas krav på individerna och verksamheten. Föräldrarna är fortfarande inflytelserika aktörer fastän individerna flyttat hemifrån och lever sina egna liv. I denna djungel av olika viljor och normer att förhålla sig till har jag dock även sett hur en form av motstånd börjat växa fram bland de boende. Mina informanternas upprättande av egna forum där de kan ventilera och stötta varandra kan utifrån queerteorin ses som ett försök till att bryta sig fria från den kontrollerande aspekt som omger dem, och därigenom återerövra sin egen rätt till sexualitet, oberoende av omgivningens normer.

Ett återkommande tema är hur relationen mellan boende och personal ser ut och hur svårt det är att definiera personalens uppdrag utifrån lagar, styrdokument och riktlinjer. Att det i nuläget inte existerar några direkta styrdokument som personal kan utgå ifrån, tenderar att leda till att synsätten kring vad som är accepterat och inte, ligger i personalens individuella värderingar.

⁹³ Ambjörnsson 2006, s. 52

Personalen själva efterfrågar tydligare förhållningsregler men ger samtidigt uttryck för att centralt fastställda riktlinjer och lagar lätt kan vara trubbiga och okänsliga att använda i specifika fall. Vilken typ av boendeform man lever i tycks vara en aspekt som avgör möjligheterna att inneha ett existerande privatliv och samtidigt vara delaktig i en gemenskap. Att bo i en såkallad trapphusmodell tenderar att ge dessa individer en större frihet i sitt sexuella liv men kan, enligt personalens utsagor, även leda till större utanförskap då man saknar gemensamma utrymmen för personliga möten. Personalens omtanke verkar, oberoende av boendeform, ibland övergå till en form av överbeskydd där gränserna mellan ”mitt” och ”ditt” suddas ut. Genom Goffmans dramaturgiska perspektiv kunde jag även se hur de boende har en önskan om att uppnå den normalitet som situationen på ett LSS-boende i viss mån uppmuntrar till. Den trygghet som livet på LSS-boendet innebär verkade också ha en stark inverkan i frågan om att gifta sig och skaffa barn. Att lämna det trygga och invanda för vad som uppfattades som ett mer självständigt familjeliv kunde för några av mina informanter te sig skrämmande och obehagligt. Även om denna uppfattning säkert delvis är formad av personalens och anhörigas åsikter, är känslan inte desto mindre sann för det. Jag uppfattade också en skillnad i inställningen till sexualitet beroende på vilken generation man tillhörde. Men denna skillnad verkar suddas ut i takt med att den yngre generationen alltmer influerar den äldre. Även medias allt öppnare framställning av sexualiteten trodde en del av informanterna var en bidragande orsak här.

Så här i slutet av mitt arbete känner jag att ett framtida spännande forskningsprojekt hade varit att ännu mer ingående studera och analysera de boendes syn på vad normalitet är, något jag endast lyckats beröra på ytan i denna uppsats. Som vidare forskning hade jag även velat vara med och utvärdera de styrdokument som nu håller på och arbetas fram i samarbete med sexombudsgruppen och därefter, i ett senare perspektiv, även titta på vilka konsekvenser de får. Det hade också varit intressant att jämföra olika kommuner och se om man kan finna strukturella skillnader dem emellan.

Inledningsvis beskrev jag hur Gayle Rubin 1984 uppmanade oss att tänka på sex. Är det då så att detta är något som vi borde ta åt oss snart tjugo år senare? Absolut. Det står klart att funktionshinder bara är en av flera diskriminerande aspekter på den normativa sexualitetens spelplan. Även om dessa individer börjar få en större självbestämmande rätt kring sitt sexuella liv, är det fortfarande avhängigt personliga och politiska beslut. Det är därför av stor vikt att vi fortsätter kämpa för allas rätt till en egen fri sexualitet, då det inte är något som kan anses vara en självklarhet.

8. Referenser

- Ambjörnsson, Fanny, *Vad är queer?*, Natur och kultur, Stockholm, 2006
- Barron, Karin (red.), *Genus och funktionshinder*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- FN:s standardregler för människor med funktionshinder & sjukdomar: originalversionen*, Konsulterna Axengrip, Umeå, 2002
- Foucault, Michel, *Sexualitetens historia. 1, Viljan att veta*, Gidlund, Stockholm, 1980
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff: fängelsets födelse*, 4., översedda uppl., Arkiv, Lund, 2003
- Goffman, Erving, *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*, 4. uppl., Prisma, Stockholm, 2000
- Grönvik, Lars "Kåta krymplingar." *Arena*. Nr. 6, 2005.
- Grönvik, Lars & Söder, Mårten (red.), *Bara funktionshindrad?: funktionshinder och intersektionalitet*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2008
- Langfeldt Thore "Förord" i Nordeman, Margareta, *Utvecklingsstörning i socialt omsorgsarbete: sexuella behov och uttrycksformer: förhållningssätt och attityder i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv med särskild inriktning på sexuella behov och uttrycksformer*, Carlsson, Stockholm, 1993
- Lindqvist, Rafael & Sauer, Lennart (red.), *Funktionshinder, kultur och samhälle*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2007
- Lykke, Nina, *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009
- Löfgren-Mårtenson, Lotta, *Sexualitet och integritet: om anpassad sex- och samlevnadskunskap för personer med utvecklingsstörning*, Johansson & Skyttmo, Stockholm, 1997

- Löfgren-Mårtenson, Lotta, *"Får jag lov?": om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning*, Institutionen för socialt arbete, Univ., Diss. Göteborg : Univ., 2003, Göteborg, 2003
- Madison, D. Soyini, *Critical ethnography: method, ethics, and performance*, Sage, Thousand Oaks, Calif., 2005
- Mattsson, Tina, *I viljan att göra det normala: en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*, Égalité, Diss. Lund : Lunds universitet, 2005, Malmö, 2005
- McRuer, Robert, *Crip theory: cultural signs of queerness and disability*, New York University Press, New York, 2006
- McRuer, Robert "Miffoteori" I: Arena. Nr. 6, 2005
- Nordeman, Margareta, *När känslan tar över-: sexualitet, utvecklingsstörning, autism*, Carlsson, Stockholm, 2005
- Peterson, Gerd "Specifik och generell lagstiftning" i Tideman, Magnus (red.), *Perspektiv på funktionshinder och handikapp*, [Ny utg.], Studentlitteratur, Lund, 2000
- Rubin, Gayle "Thinking sex, notes for a radical Theory of the Politics of Sexuality" I Ablove, Henry, Barale, Michèle Aina & Halperin, David M. (red.), *The Lesbian and gay studies reader*, Routledge, New York, 1993
- Rydström, Jens "Crip-teori om sex och funktionshinder" I: Framtider – tidskrift från institutet för framtidsstudier. Nr. 4, 2009
- Rydström, Jens & Tjeder, David, *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009
- Rydström, Jens "Crip – att omfamna sitt stigma" I: Forskning om funktionshinder pågår. Nr. 1, 2010
- Sjöberg, U *Handläggning av LSS-frågor* 4:e uppl. Stockholm: Norstedts juridik, 2010

Smith, Dorothy E., *Institutional ethnography: a sociology for people*, AltaMira Press, Walnut Creek, CA, 2005

Söder Mårten i Nirje, Bengt, *Normaliseringsprincipen*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Tideman, Magnus (red.), *Perspektiv på funktionshinder och handikapp*, [Ny utg.], Studentlitteratur, Lund, 2000 a

Tideman, Magnus, *Normalisering och kategorisering: om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*, [Ny utg.], Studentlitteratur, Lund, 2000 b

Internetkällor:

RFSU:s rapport:

http://www.rfsu.se/Bildbank/Lokalt/Malmo/Sexualitet%20och%20intellektuella%20funktions%c2%adned%c2%ads%c3%a4ttningar_w.pdf?epslanguage=sv

(Hämtat den 20 maj 2011)

Figur 1, skyltning av offentliga toaletter:

<http://www.stgeorge.se/sakerhetsskyltar/taktila-skyltar?p=1>

(Hämtat den 25 Maj 2011)

10. Bilagor

Bilaga 1.

SAMTYCKESBLANKETT

LUNDS
UNIVERSITET

Syftet med denna studie är att få en ökad kunskap om personal och brukares erfarenheter och tankar kring sexualitet inom LSS Verksamheter. Om du finner detta intressant och vill medverka, kommer du att intervjuas utifrån dina kunskaper och erfarenheter av detta ämne. Studien är tänkt att öka förståelsen och öppenheten kring dessa frågor.

Det är helt frivilligt att delta och du har rätt att avbryta intervjun när som helst. Du kan även efteråt berätta att du ångrar dig och inte vill vara med längre. Allt du säger kommer att vara anonymt, det innebär att ingen kommer att få veta vem som har sagt vad.

Intervjun kommer att spelas in och därefter raderas efter att det skrivits ner. Namn, ort och andra egenskaper att ändras för att ingen ska kunna kännas igen i beskrivningarna för att säkerställa din anonymitet .

Utskrifterna och samtyckesblanketten kommer sedan att förvaras i säkerhet där ingen kan komma åt dem.

Du får gärna höra av dig om du undrar över något.

Rebecka Hansson

Underskrift

Jag har blivit informerad om studiens syfte och genomförande. Jag samtycker till att medverka. Jag vet att jag har rätt att avbryta mitt deltagande när som helst. Jag har även blivit informerad om att mina personuppgifter behandlas konfidentiellt och att det insamlade materialet förvaras i säkerhet, där obehöriga ej har tillträde.

Ort och Datum

Namnteckning

Bilaga 2

INTERVJUGUIDE TILL DE BOENDE

Allmänna frågor: Ålder boende skola/arbete

Bor du i egen lägenhet eller på gruppboende?

Relationer och känslor

Vad tycker du om killgruppen? (För boende som har en sådan)

Vad pratar ni om där?

Har du varit kär någon gång?

Blir du kär i killar eller tjejer?

Har du haft någon pojk- eller flickvän?

Sociala spelrum och privatliv

Var går du för att träffa vänner eller pojk- och flickvänner?

Har du/ni möjlighet att vara ensamma? (i så fall var, varför inte)

Kunskap och Synsätt

Vad tycker personalen/föräldrar om att du har flick- och pojkvänner?

Vem pratar du med dessa frågor om?

Finns det någon som berättat om sexualitet för dig? I så fall vem? (sexualkunskap)

Tror du pojkar och flickor tänker annorlunda på sex? I så fall hur (uttryck)?

Skulle du vilja ha familj och barn?

Bilaga 3

INTERVJUGUIDE TILL PERSONAL

Allmänt

Hur länge har du jobbat inom verksamheten?

Vad är dina erfarenheter att jobba inom handikappsomsorgen, positiva, negativa m.m?

Hur stort är det boende du för närvarande jobbar vid? Fördelning, killar/tjejer

Vad är dina erfarenheter kring att arbeta med frågor kring sexualitet inom handikappsomsorgen?

Verksamheten

Hur arbetar ni kring sexualitets frågor där? Vilka metoder använder ni er av?

Har ni några styrdokument eller riktlinjer kring dessa frågor, i så fall vad?

Hur upplever du att öppenheten kring dessa frågor är inom verksamheten?

Har brukarna någon dom kan vända sig till för att få hjälp med dessa frågor?

Finns det möjlighet till sexhjälpmedel?

Diskuteras HBTQ frågor?

Finns det något du känner saknas i sätten att arbeta kring sexualitet?

Sexualitet

Har du några specifika minnen kring upplevelser inom ämnet som varit

Antingen negativa eller positiva?

Hur var och när kommer sexualiteten till uttryck?

Anser du att uttryckssätten kring sexualitet skiljer sig mellan tjejer och killar?

Hur vanligt är det med homo/bi sexualitet? Om ej, varför?

Skiljer sig utvecklingsstördas individers sexualitet och kärlek i förhållande till andra individers?

Omgivningen/Normer

Hur tror du att anhöriga och omgivning uppfattar den funktionshindrades sexualitet?

Finns det möjligheter för boendena att ha en privat sfär?

Hur ser du på dess betydelse?

Vad tror du påverkar funktionshindrades sexualitet?

Finns det specifika normer som du tror påverkar? Vilken roll har personalen i så fall?